

УДК 347.156:711.13

*Г.І. САБЛУК, старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Гендерні проблеми жіноцтва в житті сільського населення

Постановка проблеми. Проблема гендерної рівності в даний час є однією з основних у забезпеченні розвитку суспільного життя і знаходиться у фокусі його економічного та соціального зростання.

Життя показує, що гальмування соціально-економічного прогресу посилює проблему справедливого ставлення до самої людини. Адже наша держава уповільнено крокує до заданої мети – гендерної справедливості. Ситуація на селі не створює належних умов, які були б оптимальними для поєднання трудової діяльності всіх сільських людей, і зокрема, сільської жінки із материнством та поліпшенням її соціального становища. Існуюча нерівність характеризує усі сфери людського життя, проте в сільській місцевості це виражено яскравіше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потребу в дослідженнях щодо соціально-економічних та демографічних проблем із широким використанням матеріалів офіційних даних доводили вчені К. І. Якуба [1], Г. І. Купалова [2], О. П. Славкова [3], Г. Новіков [4], В. О. Завалевська [5] й інші.

Мета статті – на основі аналізу гендерних проблем охарактеризувати важливість ролі жінок-селянок у розвитку соціально-економічного життя суспільства і запропонувати основні напрями вирішення питань, які виникають з цієї проблеми.

Виклад основних результатів дослідження. Різнобічні вивчення науковцями та суспільством цього напрямку досліджень підводять до запровадження гендерного підходу, що означає не тільки дотримання прав

людини, її соціальної справедливості, а насамперед, необхідність забезпечення рівноправного, стійкого і розумного людського розвитку, створення належних умов для самореалізації особистості.

Гендер – це основна складова життя людини, а тому саме цим поняттям закладені рівні права й можливості для обох статей – чоловіка і жінки в суспільстві, рівні умови для реалізації їхніх прав, а також участі у національному, економічному, соціальному та культурному розвитку. І якщо ігнорується питання гендерної рівності, то сам розвиток суспільства знаходиться під загрозою.

З огляду на гендерну ситуацію в аграрній сфері потрібно виходити з того, що необхідною умовою життя людей і становлення країни є розвиток її територій, а звідси – й самого аграрного виробництва. Нині Міністерство аграрної політики та продовольства України в основних напрямках формування АПК під кодовою назвою „3+5” на передній план ставить розвиток сільських територій, а для цього потрібні робочі місця й інвестиції.

Оцінка стану економіки розвинених країн світу, їх суспільно-економічних формацій підтверджує, що там, де така ідеологія найповніше задовольняє потреби людини, де вона є визначальною, трудова участь людей висока. Вся індустрія тих держав спрямовується, передусім, на розвиток аграрної сфери, а відтак – на задоволення потреб індустріального розвитку працюючих там людей.

Наявна в суспільстві гендерна дискримінація жінок в Україні початку третього тисячоліття характеризується низкою проблем, де на передньому плані маємо демографічну

© Г.І. Саблук, 2017

кризу, гендерний дисбаланс у сільській місцевості за рахунок активної міграції жінок із села, низьких доходів сімей тощо.

Проте, як показують наші дослідження, — це непростий шлях, яким утверджується гендерна рівність і паритетність демократії в суспільстві. Потрібно відзначити також позитивні зрушення в цьому напрямі, які спостерігаються у розробці концепцій, законів, у збалансованості представництва жінок і чоловіків у більшості місцевих рад. Над зміцненням прав і жінок, та чоловіків ООН протягом багатьох років через різноманітні установи працює з владними структурами України. В цьому напрямі діють організації жіночих рухів, засоби масової інформації тощо.

Жіночі організації стали потужним фактором становлення жіночої самовідданості, відстоювання жінок як окремої соціальної групи. Цей рух набирає чіткого окреслення мети уже наприкінці 60-х років XIX ст. Саме жінки незаможні, які у пореформений період шукали роботу в містах, стали ініціатором створення громадських жіночих об'єднань. Жінки розповсюджували знання, несли прогресивні цивілізовані ідеї в побут, розширювали межі світогляду, а цим самим уможливили верхівці суспільства згуртувати селянок. Такої активізації уже набутого досвіду вимагає українське село й нині.

Національна стратегія щодо прав людини, затверджена Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015, серед основних завдань виносить визначення забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, що в свою чергу зумовить необхідність продовження активної й комплексної роботи по розв'язанню проблем гендерної дискримінації та забезпеченню реальної гендерної рівності.

Незважаючи на позитивні результати в цих потребах у межах країни, нині визначальними є проблеми розвитку й організації сільських територій. Адже село зі своїми величезними природними ресурсами (земля, ліси) залишається основою життєвого благополуччя українських людей, а тому туди повинна бути направлена всіляка суспільна та державна підтримка. Тільки інтегрований підхід до розвитку сільських територій зі всіма позитивними зрушеннями в аграрному

секторі дасть можливість забезпечити економічне зростання всієї країни. І тільки тоді буде можливість ліквідувати бідність, нерівність та безробіття. Українські селяни завжди берегли землю й будували своє житло на окраїнах, щоб не руйнувати земельні масиви, і за рахунок їх формували своє благополуччя. Руйнація цього підходу призведе до обезлюднення земель, чого аж ніяк не можна допустити. Багата країна, коли багаті її території, й у першу чергу — людьми.

Соціально-економічні умови, що склалися на селі, впливають на саме життя сільських людей, основний тягар якого несе жінка. І цю постійну ношу потрібно розглядати в таких напрямках.

По-перше. Жінка-селянка працює в сільськогосподарському підприємстві, якщо таке існує в тому регіоні, де проживає. В протилежному випадку — шукає роботу за кілька десятків кілометрів від власної домівки. Це пояснюється тим, що становище жінок на ринку праці менш доступне та сприятливе, ніж для чоловіків. Завжди на роботу, за нашими спостереженнями, не так охоче приймають жінок, на першочергове звільнення також підходить скоріше жінка, а ще точніше — для жінки завищені вимоги порівняно з чоловіком, тому й число безробітних жінок більше, ніж чоловіків. Економічний спад виробництва в період трансформаційної економіки призвів до закриття підприємств, унаслідок чого, як показує офіційна статистика, відбулося масове звільнення працюючих, серед яких більша частина — жінки.

Як правило, чоловіче ставлення до жінки традиційно патріархальне, що і є головною причиною гендерної нерівності в сільських помешканнях. Жінка, як наслідок, починає замислюватися над своєю долею, роллю та місцем у суспільстві. Виникають сімейні непорозуміння, що в кінцевому результаті (характерно нині для українського села) веде до розпаду сімей. Тоді жінки шукають роботу в містах, а найчастіше — за кордоном.

Незважаючи на наявність профільних Законів України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, „Про попередження насильства в сім'ї” та ін., ці матеріали мають переважно декларативний характер з низки причин:

а) низької обізнаності жінок, що дуже характерно для сільської місцевості;

б) недовершеності органів юридичної й судової служби в роботі над ідентифікацією тих випадків, які стають наслідком дії дискримінаційних положень законодавства та порушенням інтересів жінки;

в) необхідності уважнішого ставлення керівників й інших вищих посадових осіб у подоланні подібних життєвих дій щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Детальнішу характеристику активності населення за статтю можна спостерігати за даними таблиці 1.

1. Економічна активність населення за статтю у віці 15-70 років у 2015 р., тис. осіб

Показник	Усе населення	У тому числі	
		жінки	чоловіки
Економічно активне населення – всього	18097,9	8564,6	9533,3
У тому числі:			
працездатного віку	17396,0	8180,9	9215,1
старше працездатного віку	701,9	383,7	318,2
Зайняте населення	16443,2	7872,4	8570,8
Безробітне населення (за методологією МОП)	1654,7	692,2	962,5
Рівень зайнятості (у відсотках до населення)	56,7	51,7	62,2
Рівень безробіття (за методологією МОП)	9,1	8,1	10,1

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Жінки масовіше представлені у таких видах діяльності, як гуртова й роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном, сфера освіти та охорони здоров'я, фінансова діяльність, юридичні послуги й соціальне забезпечення.

У сільській місцевості гендерна нерівність виражена яскравіше. Майже 90 % учителів у школах – це жінки, медичний персонал також становить жіноча частина населення, бухгалтерський і обліковий персонал – у більшості жінки, хоча такі робочі місця на селі

обмежені. При цьому, як правило, керівні посади обіймають чоловіки, які службовими щаблями просуваються впевненіше.

Водночас відповідно до Конституції України, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок останні мають рівні з чоловіками права на працю та рівну винагороду за неї. Але гендерні відмінності мають місце, насамперед, в оплаті праці, що спостерігаються протягом усієї історії статистичного дослідження за рівнем заробітної плати.

2. Показники середньомісячної заробітної плати жінок і чоловіків за видами економічної діяльності, грн

Сфера діяльності	2014 р.*			2015 р.**		
	жінки	чоловіки	зароб. плата жінок до зароб. плати чоловіків, %	жінки	чоловіки	зароб. плата жінок до зароб. плати чоловіків, %
Сільське господарство	2226	2589	86,0	2767	3307	83,7
Промисловість	3164	4456	71,0	3915	5283	74,1
Будівництво	2638	2915	90,5	3231	3630	89,0
Торгівля та ремонт автотранспортних засобів	3126	3742	83,5	4147	5246	79,0
Транспорт	3651	3797	96,2	3893	5090	76,5
Поштова діяльність	1789	2728	65,6	2029	3140	64,6
Освіта	2701	2890	93,4	3082	3299	93,4
Охорона здоров'я та соц. допомога	2384	2703	88,2	2772	3090	89,7

* Статистичний щорічник України за 2014 р. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – С. 369.

** Статистичний щорічник України за 2015 р. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – С. 77.

Дані таблиці показують, що заробітна плата в сільському господарстві найнижча, хоча менша питома вага оплати праці жінок спостерігається і в інших сферах народно-господарської діяльності.

По-друге. Жінка віддає свої сили на працю в особистому господарстві, без якого неможливе життєве існування її родини, й це є не менш важливою сферою затрат жіночої праці. Фізичне щоденне навантаження призводить до надмірної перевтоми та великого виснаження.

Діяльність особистих селянських господарств ставить за мету забезпечення власних потреб у продуктах харчування й праці на землі без створення юридичної особи, що є специфічною сферою трудової діяльності. Такий її вид має в основному споживчий характер, але в приватному секторі сільського господарства України воно залишається одним із основних виробників продуктів харчування. Людина виявляє великий інтерес до такого

господарювання, адже це задоволення власних потреб, що в свою чергу значною мірою приводить до благополуччя суспільства.

Захоплені зацікавленою працею, саме жінки відіграють найбільшу роль у вирішенні даної справи. І саме гендерний підхід дає реальний шанс оцінити наслідки існуючої до цього часу парадигми соціально-економічного розвитку суспільства та знайти можливість зміни в бік поліпшення системи соціальної диференціації й нерівності за ознаками статі на переході до сталого розвитку.

З огляду ставлення до такого підходу господарювання з боку держави і суспільства навіть за роки радянської влади воно вважалося правильним, тому що підтримки владних структур таке господарство не відчувало. В цьому й полягає його специфічність, адже живиться виключно за рахунок самих господарів-селян (табл. 3). На таких же засадах воно тримається й нині, і тут праця жінок особливо вагома.

3. Структура виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції у господарствах населення (у відсотках до загального обсягу виробництва)

Продукція	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
<i>Тваринництво:</i>					
М'ясо (у забійній масі)	43,3	42,5	39,7	38,5	37,0
Молоко	79,7	77,7	77,5	76,2	74,9
Яйця	37,2	37,3	37,6	36,0	41,8
Вовна	83,3	85,1	86,6	85,4	86,2
Мед	97,9	98,0	98,2	98,5	98,6
<i>Рослинництво:</i>					
Картопля	96,9	96,7	97,0	96,8	97,8
Овочі	84,3	85,7	88,3	86,1	86,1
Плоди та ягоди	84,2	81,6	80,6	83,4	80,9

Джерело: Сільське господарство України за 2015 рік: стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016.

Якщо частка виробленої продукції зростає, то це дає можливість зробити висновок, що є стійка стабільність розвитку конкретної сфери аграрної економіки, а сільський двір є важливим джерелом забезпечення продуктами харчування не тільки своєї сім'ї, а й додатково значної кількості населення.

Однак ніякий облік не наведе конкретних загальних даних щодо затрат праці жінок у такому господарюванні. І тільки окремі обстеження можуть дати відповідь про щоденні витрати жіночої праці в домашньому господарстві (табл. 4). Наші обстеження проводилися в Жмеринському районі Вінниць-

кої області на прикладі двох селянських господарств.

По-третє. Жінка виконує всю домашню господарську роботу по догляду за членами своєї сім'ї – діти, старі батьки, що також забирає багато сил та енергії, а тому бюджет її часу дуже насичений. Якщо робочий день брати за восьмигодинну норму, то жінка у підсумку на працю в особистому господарстві й чисто домашніх хатніх справах затрачає в 1,5 рази і більше. Їй треба вставати о 6-й ранку і відходити до сну не раніше 12-ї години ночі, щоб упоратися зі всіма обов'язками.

4. Затрати праці сільської жінки в особистому підсобному господарстві по догляду за домашніми тваринами (за один день у хвиликах)*

Вид роботи	Ранок		Обід		Вечір	
	I госп.	II госп.	I госп.	II госп.	I госп.	II госп.
Догляд:						
Корова: чищення	20	20	-	-	-	-
годівля	10	15	-	-	10	10
доїння	20	25	60	55	30	25
вигін на пасовище і назад	20	15	-	-	15	15
Свині: чищення	15	20	-	-	10	10
годівля	20	25	-	-	30	40
Кури, качки: чищення	10	10	-	-	-	-
годівля	10	10	10	10	-	-
Кролі: чищення	10	-	-	-	10	-
годівля	10	-	10	-	10	-
Усього	145	140	80	65	115	100
По I господарству – 340 хв., або 5,7 год.						
По II господарству – 305 хв., або 5,1 год.						

*Джерело: Розроблено автором.

Як показує життя, нинішня сільська жінка практично обмежена у будь-якій механізації виробничих процесів на своєму дворі, її праця переважно ручна й важка. Тому подальший розвиток особистих господарств повинен бути поставлений на розширення можливостей селянки на засоби малої механізації та умов її придбання. Звичайно, якщо в господарстві чоловік має більше можливостей допомагати дружині у повсякденній праці, там цей бюджет часу розподіляється між ними по мірі їх входження в даний вид роботи. У неповних сім'ях, де жінка сама веде господарство, їй можуть допомагати діти, якщо вони дорослі, а в іншому випадку ця ноша лягає тільки на одні жіночі плечі. Проте навіть у таких ситуаціях селяни не йдуть на зменшення розміру присадибних ділянок чи кількості худоби на подвір'ї, бо життя заставляє їх працювати і вірити в краще завтра. Віддаючи належне своєму приватному господарству, жінка готова працювати в ньому за будь-яких умов, навіть думаючи при цьому про його розширення.

При такому розпорядку життя сільська жінка фізично змучена, економічно скривджена й соціально незахищена. Тому молодші жінки не витримують такої напруги, бо не мають надії на поліпшення умов життя в майбутньому. В даному випадку спасінням служить міграція, що є соціальним викликом суспільству від імені села, а тому демо-

графічна ситуація у сільській місцевості набирає дедалі більших обертів.

Особливо великий розрив затрат праці між чоловіками та жінками спостерігається у приготуванні їжі й догляду за дітьми. Тут, звичайно, спрацьовує наш менталітет, ніби ці види робіт невіддільні від жінки з того часу, як тільки вона народилася жінкою. Домашні справи забирають у сільської жінки більше часу, ніж по догляду за дітьми, а тому на виховання дітей часу не вистачає, навіть у вихідний день ця домашня робота не зникає, а турбота про дітей закінчується прагненням їх нагодувати та купити необхідний одяг.

Як правило, виховання сільських дітей покладено на них самих, тому що чоловіки, в основному, їх вихованням не займаються. Звідси всі ті негативні наслідки із підростаючим поколінням, що часто відгукуються сумними картинами у суспільному житті.

Таким чином, із вищенаведених трьох основних частин і складається сукупна суспільно необхідна зайнятість сільської жінки.

Відомо, що з подальшим розвитком суспільства докорінно змінюватимуться складові цього розвитку. І дзеркальним відображенням життя завжди буде участь сільської жінки у суспільному виробництві. Це основний критерій, який визначає економічний рівень життя всього суспільства.

При всьому цьому, аналізуючи нинішнє сільське життя людей, насамперед, як на картині – життя сільської родини, яке в ниніш-

ньому сільському сьогоденні дуже часто закінчується неспхально. І в більшості випадків це ті сім'ї, де в силу часу першою у вічність відходить жінка. Одинокий чоловік після такого горя часто не в змозі впоратися з тими обов'язками, які виконувала жінка, а тим більше, коли чоловік уже на схилі літ. Якщо й молодший, то теж характер життя змінюється, втрачається його сутність, а в підсумку іноді чоловіки спиваються, ніяке господарство не ведеться, подвір'я, хата пустощіє.

Доля селян, селянської хати дуже влучно і правдиво змальована в нарисі „Пуста хата” журналіста-публіциста Василя Кривого (Чернівецька обл., 2006 р) : „... йдеться загалом про сільську хату, якій судилося стати пустою. Таких хат десятки, а то й сотні у кожному селі. І в цьому бачиться трагедія. Трагедія пустої хати... І це трагедія не якоїсь родини чи десятка сільських родин. Це трагедія всього села. Усіх сіл. України в цілому...” [8].

Висновки. Розуміння важливості гендерного бачення на нинішньому етапі, як ніколи, повносило. Саме поняттям гендера закладені однакові права та можливості для чоловіка й жінки в суспільному житті, рівні умови для реалізації їхніх прав, участі у національному, економічному, соціальному та культурному розвитку.

Проте, хоч гендерний підхід донині ще не став явним природним способом міркування, все ж таки дії суспільства спрямовані на швидше досягнення ним традиційної мети – поліпшити становище жінки. Поступово питання забезпечення рівноправ'я між чоловіками і жінками та всебічного прояву їх життєвих

можливостей входить до порядку денного й місцевих, і централізованих органів управління. Велику допомогу в цьому напрямі надають жіночі неурядові організації й Державний комітет України у справах сім'ї та молоді.

Так, у забезпеченні гендерної рівності за 2011 і 2015 роки можна відзначити, що гендерне співвідношення серед депутатів до обласних органів влади виражається співвідношенням жінок та чоловіків як 1 : 4 і 1 : 2,5, а серед депутатів селищних чи сільських органів влади у цих роках – як 1 : 1.

Тобто, справжня паритетна демократія досягається там, де залучається широка громадськість до гендерних перетворень у суспільстві.

Усе українське суспільство повинно розуміти, що село є й буде завжди основою розвитку нації, традицій її народу, який живе на землі. Воно – найважливіший засіб виробництва, тому відкриття широкого простору ініціативі сільських працівників – першочергове завдання держави. При цьому наша країна повинна дотримуватися вимог міжнародного співтовариства відносно рівноправ'я громадян за статевою ознакою, забезпечення їх захисту та розвитку гендерної активності.

Отже, досягнення гендерної рівності є одним з основних питань, яке стоїть на порядку денному при вирішенні розвитку суспільства і, зокрема, його економічного життя. Як ланцюгова реакція в цьому плані – усунення гендерної нерівності приведе до підвищення доходів жінок, а це в свою чергу підвищить продуктивність праці, що вигідне підприємствам, оскільки дасть можливість збільшити обсяги виробництва, підвищити їхні прибутки.

Список використаних джерел

1. Якуба К.І. Жінки в трудовому потенціалі села / К.І. Якуба. – К. : Аграрна наука, 1998. – С. 209.
2. Купалова Г.І. Ринок робочої сили в аграрному секторі економіки України (теоретичні та прикладні проблеми) / Г.І. Купалова. – К. : Інститут аграрної економіки, 1995.
3. Славкова О.П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика / О.П. Славкова. – Суми : РВВ Сумського нац. аграр. ун-ту, 2010. – С. 330.
4. Новіков Г. Гендер і бідність // Зайнятість та ринок праці / Г. Новіков. 2002. – Вип. 16. – С. 73-81.
5. Завалевська В.О. Гендерна політика: проблеми та напрями їх вирішення / В.О. Завалевська. – К. : Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pav/2012_22/22-02.pdf
6. Жіночі організації в Україні: довідник / Упорядник О.І. Сидоренко. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – 376 с.; сторінки в Інтернеті наукових центрів; архів Одеського наукового центру жіночих досліджень.
7. Програма та методичні рекомендації до курсу „Гендерні проблеми сталого розвитку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.org.ua/wedukr/maternalolanova.html>
8. Кривий В. Д. Животоки. : Публіцистика / В.Д. Кривий. – Чернівці : Місто, 2006. – 372 с.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2016 р.

Фахове рецензування: 26.12.2016 р.

* * *